

وظایف مسلمانان از نگاه حضرت زهرا علیها السلام

حجت الاسلام والمسلمین محمد حسین افشاری*

مقدمه

هر انسانی چه در ارتباط با خود و چه در ارتباطات میان فردی و گروهی، دارای وظایفی است که باید آن وظایف را به درستی بشناسد و خود را در عمل به آن‌ها ملزم بداند. از این‌رو انسان‌هایی که در پی شناخت وظایف خود نیستند، از سوی جامعه‌هایی که در آن زندگی می‌کنند؛ مورد توبیخ قرار می‌گیرند. پیروی از دین مانند هر مکتبی، وظایفی را بر دوش انسان می‌گذارد. از همین‌رو هر فرد مسلمان و جامعه‌ای که اسلام را به عنوان دین خود برگزیده‌اند، غیر از وظایفی که عقل به آن حکم می‌کند، وظایف دیگری نیز دارند که این وظایف با مراجعه به متون دینی اعم از قرآن کریم و متون حدیثی به دست می‌آید. این نوشتار به دنبال بیان وظایف مسلمانان از نگاه حضرت زهرا علیها السلام است که می‌توان آن را در خطبه فدکیه^۱ و دیگر احادیثی که از ایشان به دست رسیده است، استخراج کرد.

هدف از شناخت این وظایف در گام اول و عمل به آن‌ها در گام بعدی، جلوگیری از انحرافات است که ممکن است در جامعه اسلامی رخ دهد و آن فرد و جامعه را از مسیر هدایت دور کند. بر همین اساس، در این نوشتار به برخی از وظایفی که از احادیث حضرت زهرا علیها السلام استخراج شده است، پرداخته می‌شود.

* سطح ۴ حوزه علمیه قم و کارشناس ارشد مشاوره و روان‌شناسی.

۱. خطبه فدکیه، یکی از متون حدیثی به‌جای مانده از حضرت فاطمه علیها السلام است. این متن حدیثی، مربوط به خطبه‌ای است که حضرت در مسجدالنبی صلی الله علیه و آله و در میان انصار درباره ماجرای غصب خلافت بیان داشت. علامه مجلسی در کتاب گرانسنگ بحارالانوار، خطبه فدکیه را از جمله خطبه‌های مشهوری می‌داند که در کتاب‌های حدیثی شیعه و اهل سنت با سندهای گوناگون نقل شده است. محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، ج ۲۹، ص ۲۱۵.

تقوای اجتماعی

حضرت زهرا علیها السلام در خطبه فدکیه، داشتن تقوی را وظیفه مسلمانان بیان می‌کند و می‌فرماید: «فَاتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ؛ پس آن‌گونه که شایسته است، از خدا بترسید! نمیرید، مگر در حالی که [در برابر او و فرمان‌ها و احکامش] تسلیم باشید».

این فراز از حدیث، برگرفته از آیه ۱۰۲ سوره آل‌عمران است که می‌توان آن را بهره‌گیری حضرا زهرا علیها السلام از صنعت تلمیح در کلام دانست.^۱ خدای متعال در این آیه می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ؛ ای اهل ایمان! از خدا آن‌گونه که شایسته پروای از اوست، پروا کنید و نمیرید، مگر در حالی که [در برابر او و فرمان‌ها و احکامش] تسلیم باشید».

شان نزول این آیه شاید بی‌شبهت به اختلافی که پس از وفات پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم رخ داد، نباشد. در شأن نزول این آیه آمده است روزی دو نفر از قبیله اوس و خزرج به نام «ثعلبه بن غنم» و «اسعد بن زراره» در برابر یکدیگر قرار گرفتند و هر کدام افتخاراتی را که بعد از اسلام نصیب قبیله‌شان شده بود، بر می‌شمردند. کم‌کم کار به جای باریک کشید و قبیله دو طرف از جریان آگاه شدند و دست به اسلحه بردند و بیم آن می‌رفت که بار دیگر آتش جنگ بین آن‌ها شعله‌ور شود که با حضور پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و تدبیر ایشان، این نزاع پایان پذیرفت.^۲

با توجه به شأن نزولی که برای این آیه بیان شد، مشخص می‌شود که میانجی‌گر راستین در امور اختلافی میان مسلمانان، پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و آموزه‌هایی است که از ایشان به یادگار مانده است. در این میان نیز اگر مسلمانان در اختلافی که میان‌شان افتاده بود، از خدای متعال می‌ترسیدند و قضاوت را به رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم واگذار می‌کردند، تنها با رجوع به داستان غدیر می‌توانستند خود را از گمراهی که در ایشان پیدا شده بود، نجات دهند. آنچه مسلم است، آثار بسیار زیاد تقوی در زندگی فردی، خانوادگی و اجتماعی انسان است. تقوی به معنای آن نیست که انسان صرفاً در هنگام خلوت و تنهایی احساس خداترسی داشته باشد؛ بلکه باید در تمامی روابط خود (فردی، خانوادگی و اجتماعی) خدا را شاهد و حاکم بر روابط خود بداند.

۱. تلمیح در لغت به معنای «به گوشه چشم نگریستن» است. محمد بن مکرّم ابن منظور، لسان‌العرب، ذیل کلمه «لمح». در اصطلاح نیز اشاره به آیه، حدیث، مثل، داستان یا شعری مشهور با حداقل کلمات است تا با تداعی شدن آن‌ها مقصود گوینده واضح‌تر و مطلبش مؤثرتر شود. نصرالله تقوی، هنجارگفتار: در فن معانی و بیان و بدیع فارسی، ج ۱، ص ۲۵۹.

۲. ناصر مکارم شیرازی و احمد علی بابایی، منتخب تفسیر نمونه، ج ۱، ص ۳۱۴.

تقوی همه شور است و تمنای حبیب است

روشنگر قلب و نظر و پاک و نجیب است

راحم به خداوند همه مردم دانا

تقوا که به «تق»، «وا» بشود زرق و فریب است^۱

بر اساس آیات قرآن کریم، آثار دنیوی و اخروی زیادی را می‌توان برای تقوی نام برد؛ اما در میان آن‌ها برخی آثار مرتبط با تقوای اجتماعی است. تقوای اجتماعی به این معناست که جامعه‌ای، جامعه خداترس و پرهیزگار باشد. از جمله آثاری که می‌توان برای یک جامعه متقی بیان کرد، عبارتند از: قدرت تشخیص حق از باطل،^۲ برون‌رفت از تنگناها، نجات از سختی‌ها و شبها و آسان شدن کارها و مشکلات،^۳ اصلاح کارها،^۴ بهره‌مندی از برکات زمین و آسمان،^۵ برخورداری از امداد الهی،^۶ حفظ و حراست الهی و خنثی شدن توطئه‌های دشمن.^۷

اطاعت از دستورات الهی

یکی دیگر از وظایفی که حضرت فاطمه علیها السلام در خطبه فدکیه به عنوان وظیفه مسلمانان بیان می‌کند، اطاعت از اوامر و نواهی الهی است: «وَ أَطِيعُوا اللَّهَ فِيمَا أَمَرَكُمْ بِهِ وَ نَهَاكُمْ عَنْهُ؛ خدا را در آنچه بدان امر کرده و از آن بازداشته است، اطاعت نمایید». حضرت زهرا علیها السلام در این خطبه به برخی دستورات الهی و فلسفه آن‌ها اشاره کرده است:

وَ الصَّلَاةَ تَنْزِيهًا لَكُمْ عَنِ الْكِبْرِ، وَ الزَّكَاةَ تَرْكِيَةً لِلنَّفْسِ وَ نِمَاءً فِي الرِّزْقِ، وَ الصِّيَامَ تَثْبِيثًا لِلْإِخْلَاصِ، وَ الْحَجَّ تَشْيِيدًا لِلدِّينِ ... وَ الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ مَضْلِحَةً لِلْعَائِمَةِ ... وَ الْقِصَاصَ حَقًّا لِلدَّمَاءِ ... وَ النَّهْيَ عَنِ شُرْبِ الْخَمْرِ تَنْزِيهًا عَنِ الرَّجْسِ، وَ اجْتِنَابَ الْقَذْفِ حِجَابًا عَنِ اللَّعْنَةِ، وَ تَوَكُّرَ السُّؤْقَةِ إِيْجَابًا لِلْعِصْمَةِ، وَ حَرَّمَ اللَّهُ الشُّرُوكَ إِخْلَاصًا لَهُ بِالرُّبُوبِيَّةِ؛ پس خدای بزرگ ایمان را برای پاک کردن شما از شرک و نماز را برای پاک نمودن

۱. شعر از جواد رحیمی.

۲. انفال: ۲۹.

۳. طلاق: ۲ و ۴؛ لیل: ۷-۵؛ فضل بن حسن طبرسی، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۱۰، ص ۴۳.

۴. احزاب: ۷۰ و ۷۱.

۵. اعراف: ۹۶.

۶. آل عمران: ۱۲۵ و ۱۲۶.

۷. آل عمران: ۱۲۰.

شما از تکبر و زکات را برای تزکیه نفس و افزایش روزی و روزه را برای تثبیت اخلاص و حج را برای استحکام دین ... و امر به معروف را برای مصلحت جامعه ... و قصاص را وسیله حفظ خون‌ها ... و نهی از شرابخواری را برای پاکیزگی از زشتی و حرمت نسبت ناروا دادن را برای عدم دوری از رحمت الهی و ترک دزدی را برای پاکدامنی قرار داد و شرک را حرام کرد تا در یگانه‌پرستی خالص شوند.^۱

اطاعت و فرمانبری از خدای متعال به دایره عباداتی همچون نماز، روزه و یا حج محدود نمی‌شود؛ بلکه اطاعت از اوامر الهی دایره وسیعی دارد که تمامی رفتارهای انسان را در همه حوزه‌های زیست او اعم از فردی، خانوادگی و اجتماعی در برمی‌گیرد. آنچه در این میان مهم است، شناخت این اوامر و نواهی به‌گونه‌ای است که منطبق بر حقیقت و از هرگونه خرافه به دور باشد.

یکی از سؤالات بسیار مهمی که در اینجا مطرح می‌شود، آن است که چرا برخی افراد از دستورات الهی تبعیت نمی‌کنند؟ به عبارت دیگر چرا در برخی مواقع بر خلاف دستورات الهی عمل می‌کنند؟ پاسخ این سؤال در آیه ۸۳ سوره یوسف آمده است. خدای متعال در این آیه می‌فرماید: «بَلْ سَأَلْتُمْ لَكُمْ أَنْفُسَكُمْ أَمْراً؛ (هوای) نفس شما، مسئله را چنین در نظرتان آراسته است». این افراد هوای نفس خود را بر همه معیارهای خود حاکم می‌دانند و آنچه به همه رفتارهای ایشان جهت می‌دهد و معیار انتخاب ایشان است، هوای نفس است؛ نه عقل.

حضرت زهرا علیها السلام در فرازهای پایانی این خطبه، از این آیه استفاده کرده و علت رویگردانی مردم از حکم خدا را غالب شدن هوای نفس ایشان بیان داشته و تنها راهکار خود در مقابل همه این بی‌مهری‌ها را «صبر جمیل» بیان کرده است؛ همان‌طور که در ادامه این آیه آمده است که حضرت یعقوب علیه السلام در برابر کار زشت و ناپسند برادران یوسف علیه السلام، راهبرد صبر را پیشه خود ساخت.

قرآن‌مداری

یکی دیگر از وظایفی که حضرت زهرا علیها السلام به عنوان وظایف مسلمانان بیان می‌کند، زندگی بر مدار قرآن است. حضرت در این باره فرموده است:

كِتَابُ اللَّهِ التَّاطِقُ، وَالْقُرْآنُ الصَّادِقُ، وَ النَّوْرُ السَّاطِعُ، وَ الضِّيَاءُ اللَّامِعُ، بَيِّنَةٌ بَصَائِرُهُ،

۱. محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، ج ۲۹، ص ۲۲۰.

مُنْكَشِفَةً سَرَائِرَهُ، مُتَجَلِّبَةً ظَوَاهِرَهُ، مُعْتَبِطٌ بِهِ أَشْيَاءُهُ، قَائِدٌ إِلَى الرَّضْوَانِ اتِّبَاعُهُ، مُؤَدِّ إِلَى النَّجَاةِ اسْتِمَاعُهُ، بِهِ تُنَالُ حُجُجُ اللَّهِ الْمُنَوَّرَةِ، وَ عَزَائِمُهُ الْمَفْسَّرَةُ، وَ مَحَارِمُهُ الْمُحَدَّرَةُ، وَ بَيِّنَاتُهُ الْجَالِيَّةُ، وَ بَرَاهِينُهُ الْكَافِيَّةُ، وَ فُضَايِلُهُ الْمُنْدُوبَةُ، وَ رُخْصَتُهُ الْمُؤَهُّوبَةُ، وَ شَرَايِعُهُ الْمَكْتُوبَةُ؛ كتاب الله ناطق و قرآن صادق و نور آشکار و روشنایی پر فروغ است؛ کتابی که دلایل روشن، باطنش آشکار، ظواهرش پر نور و پیروانش پر افتخار؛ کتابی که عاملان خود را به بهشت فرا می خواند و مستمعین خود را به ساحل نجات رهبری می کند. از طریق آن به دلایل روشن الهی می توان نائل شد و تفسیر واجبات او را دریافت و شرح محرمات را در آن خواند و براهین روشن و کافی را بررسی کرد و دستورات اخلاقی و آنچه مجاز و مشروع است، در آن مکتوب یافت.^۱

از این بیان حضرت روشن می شود کسانی که به فرامین قرآن گوش می دهند و سعی می کنند با بهره گیری از نور آن در مسیر هدایتی قرار گیرند، راه نجات را خواهند یافت؛ چرا که هر آنچه انسان برای سعادت بدان نیاز دارد، در قرآن کریم آمده است.^۲ حضرت زهرا علیها السلام در وصیت امام علی علیه السلام، از ایشان می خواهد که پس از شهادتش بر سر مزار ایشان حاضر شود و زیاد قرآن بخواند.^۳ این امر نشان از آن دارد که برکات تلاوت قرآن به دنیایی که در آن زیست می کنیم، محدود نیست و گستره آن به تمامی امتداد حیات انسان از دنیا تا آخرت است.

شناخت صحیح اهل بیت علیهم السلام

از حضرت زهرا علیها السلام نقل شده است: «نَحْنُ وَسَيَلَتُهُ فِي خَلْقِهِ، وَ نَحْنُ خَاصَّتُهُ وَ مَحَلُّ قُدْسِهِ، وَ نَحْنُ حُجَّتُهُ فِي غَيْبِهِ، وَ نَحْنُ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ؛ ما اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله وسیله ارتباط خداوند با خلق او هستیم. ما برگزیدگان پاک و مقدس پروردگار می باشیم. ما حجت و راهنما خواهیم بود و ما وارثان پیامبران الهی هستیم».^۴

نکات قابل توجهی در کلام ایشان وجود دارد که از جمله آن می توان به موارد زیر اشاره کرد:
 ۱. برای ارتباط با خداوند، باید به اهل بیت علیهم السلام تمسک کرد. همان گونه که قرآن کریم حلقه وصل میان انسان و خدای متعال است، اهل بیت علیهم السلام نیز همین ویژگی را دارند؛ به گونه ای که می توان

۱. همان.

۲. ناصر مکارم شیرازی، زهرا علیها السلام برترین بانوی جهان، ص ۱۶۵.

۳. محمدباقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۷۹، ص ۲۷.

۴. عبدالحمید بن هبة الله ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، ج ۱۶، ص ۲۱۱.

این دو را ثقلی واحد و جدایی ناپذیر برای رسیدن به سعادت دانست که هر کدام بدون دیگری این‌گونه نیست.

۲. اهل‌بیت علیهم‌السلام، برگزیدگان خدای متعال هستند و یکی از اهداف این برگزیدگی، آن است که افراد ایشان را الگوی خود قرار دهند و بر اساس دستوراتی که اهل‌بیت علیهم‌السلام بیان می‌دارند؛ عمل کنند. حضرت زهرا علیها‌السلام در روایت دیگری، اطاعت و پیروی از اهل‌بیت علیهم‌السلام را سبب برقراری نظم اجتماعی دانسته و ایشان را عامل وحدت و در امان ماندن از تفرقه‌ها معرفی کرده است: «فَجَعَلَ اللهُ ... إِطَاعَتَنَا نِظَامًا لِلْمِلَّةِ وَ إِمَامَتَنَا أَمَانًا لِلْفِرْقَةِ»^۱.

۳. اهل‌بیت علیهم‌السلام، حجت خدا و راهنمایان بشر به سمت سعادت هستند. از این‌رو انسان زمانی می‌تواند به سعادت برسد که به معنای حقیقی پیرو ایشان باشد و این امر نیز تحقق نمی‌یابد، مگر هنگامی که خود را به هر آنچه که اهل‌بیت علیهم‌السلام به آن امر و نهی کرده باشند، ملزم بدانند. در حدیثی از حضرت زهرا علیها‌السلام این‌گونه نقل شده است: «إِنْ كُنْتُ تَعْمَلُ بِمَا أَمَرْنَاكَ وَ تَنْتَهِي عَمَّا زَجَرْنَاكَ عَنْهُ، فَأَنْتَ مِنْ شِيعَتِنَا، وَ إِلاَ فَلَا؛^۲ اگر آنچه را که ما اهل‌بیت دستور داده‌ایم، عمل کنی و از آنچه نهی کرده‌ایم، خودداری نمایی؛ تو از شیعیان ما هستی، و الا هرگز».

۴. اهل‌بیت علیهم‌السلام، وارثان حقیقی انبیای الهی هستند. ارث می‌تواند مادی یا معنوی باشد. همان‌گونه که در روایات آمده است، از جمله میراثی که اهل‌بیت علیهم‌السلام از انبیا برده‌اند، می‌توان به ولایت تکوینی (حق تصرف در عالم)، علم انبیا،^۳ مقام خلیفه‌اللهی، کتاب‌های آسمانی پیشین^۴ و برخی متعلقات انبیای الهی همچون عصای موسی علیه‌السلام، انگشتر سلیمان علیه‌السلام و ...^۵ اشاره کرد.

کمک به نیازمندان

حضرت زهرا علیها‌السلام در روایتی سه چیز را دوست‌داشتنی‌ترین چیز در زندگی دنیا می‌داند: «حُبِّبَ إِلَيَّ مِنْ دُنْيَاكُمْ ثَلَاثٌ: تِلَاوَةُ كِتَابِ اللَّهِ وَ النَّظَرُ فِي وَجْهِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آَلِهِ وَ سَلَّمَ وَ الْإِنْفَاقُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ؛

۱. احمد بن علی طبرسی، الإحتجاج علی اهل اللجاج، ج ۱، ص ۱۳۴.

۲. محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، ج ۶۸، ص ۱۵۵.

۳. جعفر بن محمد ابن قولویه، کامل الزیارات، ص ۳۱۸؛ محمد بن یعقوب کلینی، اصول کافی، ج ۱، ص ۲۲۵.
«السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا إِمَامَ الْمُؤْمِنِينَ وَ وَارِثَ عِلْمِ النَّبِيِّينَ وَ سَلَالَةَ الْوَصِيِّينَ».

۴. علی بن موسی ابن طاووس، الاقبال بالاعمال الحسنه، ج ۳، ص ۳۴۱. «السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا وَارِثَ الشُّوَرَاهِ وَ الْإِنْجِيلِ وَ الزُّبُورِ».

۵. ر.ک: محمد بن یعقوب کلینی، اصول کافی، ج ۱، ص ۲۳۷ - ۲۳۱.

سه چیز از دنیا برای من دوست داشتی است: تلاوت قرآن، نگاه به صورت رسول خدا صلی الله علیه و آله، انفاق و کمک به نیازمندان در راه خدا»^۱.

یکی از دستورات دین، احسان و نیکوکاری و انفاق در راه خداست که در بسیاری از آیات قرآن کریم و نیز احادیث اهل بیت علیهم السلام می‌توان آن‌ها را مشاهده کرد. هدف از انفاق در راه خدا، گره‌گشایی و رفع نیاز از نیازمندان است. در آیه ۲۷۴ سوره مبارکه بقره آمده است: «الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ» کسانی که اموال‌شان را در شب و روز و پنهان و آشکار انفاق می‌کنند، برای آنان نزد پروردگارشان پاداشی شایسته و مناسب است و نه بیمی بر آنان است و نه اندوهگین می‌شوند».

بر اساس این آیه افرادی که اموال خود را در راه خدا انفاق می‌کنند، از فقر و تنگدستی بیم ندارند؛ زیرا به وعده‌های خداوند ایمان دارند و به او توکل می‌کنند. به خاطر انفاق اندوهگین نمی‌شوند؛ زیرا به رضایت الهی و آثار اخروی انفاق توجه دارند. این عبادت، به گونه‌ای است که چه پنهان و چه آشکار آن دارای ثواب است. اگرچه پنهان بودن آن ثواب دارد، اما انفاق باید به صورت آشکار نیز انجام شود تا فرهنگ‌سازی شود و دیگران نیز به انجام آن کار ترغیب شوند.

انفاق در راه خدا نیز نشان وارسنگی انسان از وابستگی به مادیات است و با انفاق خالصانه و بی‌ریا، می‌توان به رضای خدا رسید. در احادیثی که از اهل بیت علیهم السلام به دست ما رسیده است، نیکوکاری و رسیدگی به کار مردم و رفع نیاز آن‌ها از برترین نیکوکاری‌ها شمرده شده و کسانی که به سرنوشت برادر مسلمان خود بی‌توجه باشند، مورد نکوهش قرار گرفته‌اند. در روایتی از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل شده است: «مَنْ عَالَ يَتِيمًا حَتَّى يَسْتَعْنِيَ أَوْ جَبَّ اللَّهُ لَهُ بِذَلِكَ الْجَنَّةَ» هر کس یتیمی را سرپرستی کند تا بی‌نیاز شود، خداوند در برابر بهشت را بر او واجب می‌کند»^۲.

امیرالمؤمنین علیه السلام نیز محبوب‌ترین مؤمن نزد خدا را کسی می‌داند که مؤمن فقیری را در تنگدستی دنیا و گذران زندگی یاری رساند که این امر نشان از جایگاه بسیار بالای این عمل در نزد خدای متعال دارد: «إِنَّ أَحَبَّ الْمُؤْمِنِينَ إِلَيَّ مَنْ أَعَانَ الْمُؤْمِنَ الْفَقِيرَ مِنَ الْفَقْرِ فِي دُنْيَاهُ وَمَعَاثِرِهِ»^۳.

انفاق در راه خدا غیر از اینکه آثار آخرتی بسیار زیادی دارد، در دنیا نیز می‌تواند یاری‌رسان فرد انفاق‌کننده در راه خدا باشد؛ چنانکه امام صادق علیه السلام فرموده است: «أَيُّمَا مُؤْمِنٍ نَفَسَ عَنْ مُؤْمِنٍ

۴. محمد دشتی، نهج‌الحيات، ج ۱۶۴؛ عباس قمی، وقائع الايام، ح ۲۹۵.

۲. محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، ج ۴۲، ص ۲۴۸.

۳. حسن بن علی ابن شعبه حرانی، تحف العقول، ص ۳۷۶.

كُرْبَةً نَفْسَ اللَّهِ عَنْهُ سَبْعِينَ كُرْبَةً مِنْ كُرْبِ الدُّنْيَا وَ كُرْبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ؛^۱ هر مؤمنی که گرفتاری مؤمنی را بر طرف کند، خداوند هفتاد گرفتاری دنیا و آخرت را از وی دور می‌کند». امام علی علیه السلام نیز در بیان قانونی از قوانین الهی که در بستر حقیقت جامعه نهفته است، فرموده است: «كَمَا تُعِينُ تُعَانُ؛^۲ آن‌گونه که یاری می‌کنی، یاری می‌شوی».

فهرست منابع

۱. ابن ابی الحدید، عبدالحمید بن هبة الله، شرح نهج البلاغه، تهران: نیستان، ۱۳۸۸ ش.
۲. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، تحف العقول عن آل الرسول صلی الله علیه و آله، ترجمه صادق حسن‌زاده، قم: آل علی علیهم السلام، ۱۳۸۲ ش.
۳. ابن طاووس، علی بن موسی، الاقبال بالاعمال الحسنه فیما یعمل مره فی سنه، قم: مکتب الاعلام الاسلامی، ۱۳۷۶ ش.
۴. ابن قولویه، جعفر بن محمد، کامل الزیارات، تحقیق عبدالحسین امینی، نجف: دارالمرتضویه، ۱۳۵۶ ش.
۵. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت: دار الفکر للطباعة و النشر و التوزیع، ۱۳۷۴ ق.
۶. آمدی، عبدالواحد بن محمد، غرر الحکم و درر الکلم، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۸ ش.
۷. تقوی، نصرالله، هنجارگفتار: در فن معانی و بیان و بدیع فارسی، تهران: چاپخانه مجلس، ۱۳۱۷ ش.
۸. دشتی، محمد، نهج الحیات (فرهنگ سخنان فاطمه علیها السلام)، قم: مؤسسه تحقیقاتی امیرالمؤمنین علیه السلام، ۱۳۷۲ ش.
۹. طبرسی، احمد بن علی، الاحتجاج علی اهل اللجاج، تحقیق محمدباقر خراسان، مشهد: نشر مرتضی، ۱۴۰۳ ق.
۱۰. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تصحیح فضل الله یزدی طباطبایی و هاشم رسولی، تهران: ناصرخسرو، ۱۳۷۲ ش.

۱. حسین بن محمدتقی نوری، مستدرک الوسائل، ج ۱۲، ص ۴۱۳.

۲. عبدالواحد بن محمد تمیمی آمدی، غررالحکم و دررالکلم، ج ۷۲۰۹.

۱۱. قمی، عباس، وقایع الایام (فیض العلام فی عمل المشهور و وقایع الایام)، قم: نورمطاف، [بی تا].

۱۲. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، تحقیق مهدی آیت‌اللهی، تهران: جهان‌آرا، ۱۳۸۷ق.

۱۳. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار لدرر الاخبار الاثمه عالمها، بیروت: داراحیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ق.

۱۴. مکارم شیرازی، ناصر و احمد علی بابایی، برگزیده تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الإسلامیة، ۱۳۸۲ش.

۱۵. _____ زهرا علیها السلام برترین بانوی جهان، قم: نشر سرور، ۱۳۸۸ش.

۱۶. نوری، حسین بن محمدتقی، مستدرک الوسائل، قم: اسماعیلیان، ۱۳۸۲ش.